

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ШЕСТИРІЧНИХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

У статті визначено педагогічні умови оптимізації виховання відповідальності в шестирічних учнів у взаємодії сім'ї і школи, розкрито методiku формувального етапу експерименту, в основу якого покладалася розроблена нами організаційно-функціональна модель.

Ключові слова: *педагогічні умови, оптимізація, інтерактивна діяльність, позаурочна виховна робота.*

В статье обозначено педагогические условия оптимизации воспитания ответственности у шестилетних учеников у взаимодействии семьи и школы, раскрыто методiku формирующего этапа эксперимента, в основу которого было положено разработанная нами организационно-функциональная модель.

Ключевые слова: *педагогические условия, оптимизация, интерактивная деятельность, внеклассная воспитательная работа.*

The pedagogical conditions of the responsibility upbringing optimization in the six year pupils under family and school cooperation are stated out in the article, the methods of the experiment creating stage, the organization-functional model created by us are shown in this article.

Key words: *pedagogical conditions, optimization, interactive activity, extra classes upbringing work.*

Актуальність. *Успіх трансформаційних процесів, характерних для сучасного українського суспільства, значною мірою визначається тим, наскільки будуть створені умови для реалізації свободи особистості, наскільки суспільство буде сприяти вихованню людини в дусі гуманізму, формуванню в*

неї моральних цінностей: великодушності, доброти, взаємодопомоги, почуття справедливості, відповідальності.

У цьому контексті особливої ваги набуває виховання в дітей здатності до критичного мислення, формування стійких суспільно значущих способів вчинкової діяльності, котрі ґрунтувалися б на інтеріоризованих моральних якостях, адекватній самооцінці й відображали ставлення дитини до самої себе як до суб'єкта, доброзичливих взаємин з оточуючими. Одним із показників такого стану виступає відповідальність.

Пріоритетними виховними інститутами, які справляють дієвий вплив на формування та розвиток особистості шестирічного учня, є сім'я і школа, що висуває підвищені вимоги до організації та реалізації їхньої взаємодії як засобу забезпечення досягнення ним належного рівня вихованості відповідальності.

Постановка проблеми. Наявний на сьогодні стан сімейного і шкільного виховання далеко не завжди відповідає потребам щодо виховання в дітей шестирічного віку відповідальності. Унаслідок цього набуває поширення безвідповідальне ставлення дітей до своїх обов'язків, порушення поведінки в різних сферах життєдіяльності. Подоланню цих недоліків може сприяти оптимізація взаємодії сім'ї і школи в плані виховання в шестирічних учнів відповідальності, визначення, обґрунтування та впровадження педагогічно доцільних форм і методів організації цього процесу.

Мета написання статті – обґрунтувати педагогічні умови оптимізації виховання у шестирічних учнів відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Поняття «педагогічні умови» прийнято розглядати як сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, необхідних для забезпечення компонентів виховної системи. Вони залежать від вибору цілей, завдань, змісту, форм і методів, принципів навчання і виховання.

Нами розглядалися такі педагогічні умови, які визначали відповідний зміст, організаційні форми, методи (прийоми) й забезпечували їх наступність, інтеграцію і взаємозв'язок, врахування специфіки засобів, що використовувалися для оптимального розв'язання завдань виховання у

молодших школярів шестирічного віку відповідальності. Особливе значення при цьому мало визначення певного набору необхідних умов, з яких не можна виключити жодного компонента, не порушуючи зумовленості, і до яких не можна нічого додати, що б не було зайвим.

У процесі проведення дослідження були визначені та реалізовані наступні педагогічні умови: забезпечення взаємодії сім'ї та школи через доцільну організацію позаурочної виховної діяльності з шестирічними першокласниками; інформаційно-просвітницьку роботу з батьками; залучення батьків і дітей як партнерів до масових заходів; активізацію сімейного виховання («домашні завдання» для батьків); дотримання у процесі взаємодії сім'ї і школи основних положень особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів.

У перекладі з латини слово «оптимізація» означає найкращий, найбільш доцільний у даних умовах варіант вирішення проблеми, перебігу природного чи соціального процесів. Оптимізація допускає різне розуміння, а отже, й різні наслідки. Однак у будь-якому випадку оптимізація передбачає активність, діяльність, втручання соціального суб'єкта з метою зміни наявного у напрямі бажаного [2, с.169].

У нашій роботі оптимізація виховання в шестирічних першокласників відповідальності здійснювалася завдяки визначенню, обґрунтуванню й експериментальній перевірці педагогічних умов, розробці організаційно-функціональної моделі їх упровадження. Наочно означена модель подана на рис. 1.1.

Мета	Виховання відповідальності в учнів шестирічного віку
Підцілі	<ul style="list-style-type: none">• виховання культури поведінки і культури спілкування; почуття обов'язку;• емоційно-позитивного ставлення до моральних норм, прагнення до їх реалізації без контролю з боку зовнішньої інстанції;• формування взаємовідносин, що ґрунтуються на засадах

	відповідальності; • вмінь і навичок виконання обов'язків, дотримання моральних норм і правил, здійснення моральних вчинків			
Зміст	формування знань про сутність відповідальності, про моральні норми, які регулюють прояви цієї якості та способи їх застосування у власній життєдіяльності	формування емоційно-позитивного ставлення до моральних норм, які регулюють прояви відповідальності, до обов'язку як поведінкової норми; бажання діяти відповідним чином	формування здатності покладати на себе обов'язок; готовності відповідати за наслідки своїх рішень і дій; діяти за власною спонукою, без заохочень чи примусу ззовні	
Умови	Взаємодія сім'ї та школи Основні положення особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів			
	позаурочна виховна діяльність з учнями	інформаційно-просвітницька робота з батьками	залученням батьків і дітей до масових заходів	активізація сімейного виховання („домашні завдання” для батьків)
Засоби	Програма «Виховання відповідальності в шестирічних першокласників у позаурочній роботі»; програма «Взаємодія сім'ї і школи у вихованні відповідальності в шестирічних дітей»			
Форми і методи	<u>Форми</u> : система виховних групові годин, та	<u>Методи</u> : бесіди, ігри, вправи, розв'язання проблемних ситуацій, соціальна взаємодія; бесіди, лекції,		

	індивідуальні доручення, залучення до суспільно корисної діяльності	ігрові методики, тренінги, вправи, творчі завдання, конкурси, вікторини, змагання; спостереження, виховна діяльність
Результат	Знання шестирічних першокласників про моральні норми, уявлення про сутність моральних обов'язків стосовно об'єктів та суб'єктів навколишнього середовища та самих себе, позитивне їх переживання як спонуки до виконання певних дій, уміння реалізовувати такі дії у власній діяльності та вчинках без зовнішнього регулювання	

Рис. 1.1. Організаційно-функціональна модель оптимізації виховання відповідальності в учнів шестирічного віку

Експериментальна робота будувалася на основних положеннях особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів і передбачала одержання таких результатів:

1. Підвищення рівня обізнаності учнів із сутністю відповідальності, моральними нормами, що регулюють її прояви; усвідомлення сутності понять «обов'язок», «совісна», «безсовісна людина».

2. Прийняття та інтеріоризація учнями моральних норм і правил, що характеризують відповідальність особистості, спрямованість на позитивне емоційне ставлення до цієї якості.

3. Забезпечення формування в учнів умінь і навичок відповідальної поведінки в ситуаціях, що стосуються різних сфер їхньої життєдіяльності без зовнішнього контролю.

Позаурочна виховна робота розглядалася нами як підсистема навчально-виховного процесу, спрямована на виховання в шестирічних першокласників відповідальності.

У нашій роботі з дітьми шестирічного віку особливістю виховного процесу виступала його системність. Для цього нами було впорядковано

систему цілей виховання. Головна мета полягала у формуванні в учнів моральних знань і уявлень щодо сутності відповідальності й основних способів її прояву; позитивного ставлення до обов'язків і прагнення до належного їх виконання; забезпеченні опанування молодшими школярами шестирічного віку вміннями і навичками відповідальної поведінки без застосування зовнішнього впливу. Визначена мета не розглядалася нами як постійна категорія. Вона змінювалася залежно від умов, в яких відбувалося виховання особистості дитини, мірою накопичення нею певного досвіду в сфері відповідальності.

Кінцевий результат убачався нами у вихованні відповідальності в учнів шестирічного віку, що передбачало: знання шестирічних першокласників про моральні норми, уявлення про сутність моральних обов'язків стосовно об'єктів та суб'єктів навколишнього середовища та самих себе, позитивне їх переживання як спонуки до виконання певних дій, вміння реалізовувати такі дії у власній діяльності та вчинках без зовнішнього регулювання.

Між головною метою і кінцевим результатом визначалися підцілі, які виражали сукупність відносин дитини із зовнішнім середовищем, зі світом і самою собою. Саме підцілі детермінували зміст, форми і методи виховної роботи.

До підцілей ми відносили:

- виховання культури поведінки і культури спілкування;
- виховання почуття обов'язку;
- виховання емоційно-позитивного ставлення до моральних норм, прагнення до їх реалізації без контролю з боку зовнішньої інстанції;
- формування взаємовідносин, що ґрунтуються на засадах відповідальності;
- формування вмінь і навичок виконання обов'язків, дотримання моральних норм і правил, здійснення моральних вчинків.

Цільові орієнтири зумовлювалися ключовою ідеєю концептуальних положень щодо виховання в шестирічних учнів відповідальності. Сутність цих положень полягала в сприянні актуалізації, розвитку та прояву дитиною особистісних якостей, що характеризують її як відповідальну, формування

індивідуальності шестирічних учнів, їхніх здібностей до прояву відповідальності.

В основу позаурочної виховної діяльності з учнями покладали такі завдання: забезпечення теоретичного засвоєння та прийняття ними моральних знань; розвиток уміння розуміти, виокремлювати й оцінювати моральний аспект подій, явищ, поведінкових актів з наступним усвідомленням їх відповідності (або невідповідності) інтересам інших людей; формування основних складових відповідальності як моральної якості дитини. При цьому враховувався вік учнів: матеріал подавався на доступному для сприйняття дітей рівні. Намагалися всіляко стимулювати інтерес до тих знань та ідей, які повідомлялися, розвивати в дітей бажання поповнювати їх.

Робота проводилася з усіма учнями класу, а її основною формою було визначено виховні години за розробленою нами програмою «Виховання відповідальності в шестирічних першокласників у позаурочній роботі». Програма включала 15 тем і передбачала використання різноманітних методів: бесід, ігор, вправ, розв'язання проблемних ситуацій, залучення до ситуацій морального вибору, інсценівки тощо. Вибір методів у кожному конкретному випадку визначався метою, яку прагнули досягти.

Бесіди слугували ознайомленню дітей із сутністю відповідальності, важливістю її дотримання в різних життєвих ситуаціях, із змістом різних моральних норм, передумовами і способами їх дотримання у міжособистісних відносинах; формуванню в учнів уявлень про обов'язки та наслідки їх невиконання; розкриттю змісту понять «совісна» і «безсовісна людина».

Зміст бесід добирався таким чином, щоб унаслідок залучення до обговорення запропонованої теми в дітей виникало позитивне емоційне ставлення до відповідальної поведінки, прагнення дотримувалися обов'язків і негативне ставлення до тих, хто порушує такі правила.

Подальша робота набувала дещо складнішого характеру: її зміст передбачав не тільки засвоєння учнями певного обсягу теоретичного матеріалу, а й формування в них умінь оцінювати інформацію, в змісті якої набували відображення прояви різних видів відповідальності та безвідповідальності,

виявляти власне ставлення до ситуації, приймати рішення про спосіб своєї поведінки в аналогічній ситуації, висловлювати думку щодо вирішення певного завдання, мотивувати її з погляду дотримання відповідальності чи обов'язку, обґрунтовувати причини, що зумовили саме цей вибір.

З цією метою використовували такий метод, як розв'язання проблемних ситуацій, що передбачало сприяння закріпленню набутих учнями теоретичних знань, формування вмінь робити оцінні судження, знаходити найбільш оптимальні способи розв'язання проблеми на засадах відповідальності.

В основу сюжету проблемних ситуацій покладали типові приклади з реального життя, а також зміст оповідань і казок.

Після обговорення дітям пропонувалося пригадати випадки з власного життя, аналогічні тим, про які йшлося в проблемній ситуації, показати свій спосіб виходу з неї.

Одним із методів виховання в дітей шестирічного віку відповідальності було обрано ігри. Цей вибір зумовлювався тим, що ігрова діяльність позитивно сприймається учнями цієї вікової категорії й водночас має важливе значення у формуванні та розвитку особистості. Слушність такої думки знаходимо у Л. Виготського, який зокрема зазначав, що саме під час гри дитина засвоює значення і способи вживання предметів, а також різні варіанти соціальних відносин [1].

В ігровій діяльності дитина, приймаючи на себе ту чи іншу роль, починає діяти відповідно до неї. У сюжетній грі роль полягає саме в тому, щоб виконувати обов'язки, що покладаються на неї, і реалізовувати права стосовно інших учасників.

Ігрова ситуація впливає на мислення дитини, сприяє розвитку в неї рефлексії, оскільки «в цьому процесі виникає реальна можливість контролювати, як виконується будь-яка дія, що входить у процес спілкування», і на цій основі «формує здатність осмислювати свої власні дії, передбачати реакцію інших людей» [7, с.164].

Для формувального етапу експерименту були розроблені такі ігри, як: «Дотримання правил поведінки як прояв відповідальності», «Я йду до школи»,

«Вчимося спілкуватися», «Врятуємо Дюймовочку», «Веселка», «Один за всіх і всі за одного», «Пригоди Незнайки» та ін.

Зважаючи на те, що найбільш ефективним засобом виховання тих чи інших якостей (і виховання відповідальності не є виключенням) є виконання практичної діяльності, а саме залучення молодших школярів шестирічного віку до виконання конкретних обов'язків, які пов'язувалися з участю в спеціально організованих заходах, а також з безпосередньою життєдіяльністю класу.

Також застосовували групові та індивідуальні доручення, що мали на меті сформувати в учнів відповідні емоційно-мотиваційні ставлення, виробити вміння і навички дотримання покладених на них обов'язків, вступу в міжособистісну взаємодію, ґрунтуючись на моральних нормах і правилах. Це давало їм змогу розвинути й закріпити наявні в них уміння та навички прояву відповідальності (покласти на себе обов'язок; свідомо аналізувати свої переживання і наміри, відповідати за наслідки своїх рішень і дій; добровільно відмовлятися від приємного на користь необхідного, діяти за власною спонукою без примусу чи контролю ззовні; добирати і реалізовувати конкретні способи поведінки в конкретній ситуації).

Наступною педагогічною умовою оптимізації виховання в шестирічних першокласників відповідальності було визначено інформаційно-просвітницьку роботу з батьками шестирічних першокласників. Адже «прагнучи до свого становлення як відкритої соціально-педагогічної системи, школа повинна бути готовою до зміцнення й розширення взаємодії з усіма соціальними інститутами, насамперед із сім'єю» [6, с.7].

Мета цієї роботи вбачалася нами в підвищенні теоретичної і практичної підготовки батьків до виховання в дітей шестирічного віку відповідальності. В основу реалізації інформаційно-просвітницької роботи з батьками шестирічних першокласників покладалася розроблена нами програма «Взаємодія сім'ї і школи у вихованні відповідальності в шестирічних дітей». Програма включала 7 тем, кожна з яких спрямовувалася на опрацювання тих чи інших проблем у контексті заявленої проблеми.

Реалізація програми відбувалася з широким використанням різноманітних інтерактивних методів. Такий вибір зумовлювався тим, що інтерактивна діяльність передбачає організацію і розвиток діалогічного спілкування її учасників, веде до їхнього взаєморозуміння, взаємодії в розв'язанні спільних, але значущих для кожного завдань. Залучення до діалогу виключає домінування однієї думки над іншими, навчає «критично мислити, розв'язувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні думки, приймати продумані рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими людьми» [5, с.25].

Інтерактивна діяльність – це процес співнавчання, де той хто навчає, і той, хто навчається є рівноправними, рівнозначними суб'єктами, вони усвідомлюють те, що роблять, рефлексують з приводу того, що знають, уміють і здійснюють [4].

У нашій роботі інтерактивна діяльність реалізовувалася за допомогою ігрових методик та деяких видів тренінгу.

Основна мета педагогічних ігрових методик убачалася нами у формуванні в батьків умінь і навичок спілкування з дітьми в контексті виховання в шестирічок відповідальності, вибудові цього процесу на засадах демократії і співробітництва, залучення дитини до виконання обов'язків та проведенні педагогічно доцільного контролю за їх дотриманням.

Головним об'єктом моделювання у грі виступали людські взаємини, в основу яких покладалися конкретні ситуації, пов'язані з проявом дитиною відповідальності / безвідповідальності. Це дало змогу максимально наблизити зміст ігрової діяльності до реальних життєвих ситуацій, використовувати реальні інструкції та правила, які допомагали батькам зрозуміти і відпрацювати певні стереотипи поведінки і виховання відповідальності в дітей шестирічного віку.

Програвання ролей сприяло переживанню ними суперечності власних бажань і рольових вимог, власного реального ставлення до своєї дитини. Тобто, відбувався перехід від уявної поведінки з її необмеженими можливостями до поведінки повсякденної, яка вимагає дотримання певних норм і правил.

У ході гри кожний окремий учасник мав змогу налагодити зворотний зв'язок, користуватися підтримкою інших членів групи, які характеризувалися наявністю схожих проблем і труднощів. За таких умов легше відбувалися процеси самодослідження та інтроспекції, ефективніше проходило визнання цінностей та потреб інших. Відтак досвід, набутий у штучно створених обставинах, поширювався батьками на реальні умови сімейного виховання, взаємостосунки з дітьми.

З-поміж інших інтерактивних методів, які впроваджувалися нами в зміст інформаційно-просвітницької роботи з батьками, помітне місце посідали тренінги, засновані на групових методах опанування знань, умінь і навичок виховання в шестирічних учнів відповідальності.

При доборі й запровадженні конкретних масових заходів керувалися такими критеріями:

- педагогічна доцільність участі сім'ї в конкретному заході;
- наявність у батьків і дітей інтересу до запропонованої діяльності;
- актуальність заходу для нормального функціонування сім'ї як виховного інституту, підвищення ефективності виховання в дітей шестирічного віку відповідальності;
- погодженість у часі та змісті з іншими заходами і справами.

Активізація сімейного виховання здійснювалася через надання батькам своєрідних «домашніх завдань». Їх зміст включав проведення цілеспрямованих спостережень за дитиною, впровадження різних методів виховної роботи, збирання діагностичних матеріалів з метою подальшого їх аналізу і винайдення способів подолання виявлених недоліків або посилення дії позитивних факторів.

Усі схарактеризовані напрями взаємодії сім'ї та школи застосовувалися паралельно, були взаємопов'язані між собою і діяли за принципом взаємодоповнення.

Висновки. Отже, завдяки визначенню педагогічних умов, розробці організаційно-функціональної моделі їх упровадження, оптимізація виховання відповідальності в шестирічних першокласників буде здійснюватися успішно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика-Пресс, 1999. – 534 с.
2. Кривега Л. Д. Мировоззренческие ориентации личности в условиях трансформации общества / Л. Д. Кривега. – Запорожье: ЗГУ, 1998. – 202 с.
3. Ли Д. Практика группового тренинга / Д. Ли. – СПб.: Питер, 2001. – 224 с.
4. Пометун О. Сучасний урок: Інтерактивні технології / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: „А.С.К.”, 2005. – С. 7 – 9.
5. Суворова Н. Интерактивное обучение : новые подходы / Н. Суворова // Учитель. – 2000. – № 1. – С. 25 – 26.
6. Фалькович Т. А. Нетрадиционные формы работы с родителями / Т. А. Фалькович, Н. С. Толстоухова, Л. А. Обухова. – М.: 5 за знания, 2005. – 240 с.
7. Церковний А. Формування навичок у просторі комп'ютерних ігор / А. Церковний // Соціальна психологія. – 2004. – № 3. – С. 163 –169.